

• Høvdu danir ikki latið okkum umsita undirgrundina í 1992, so hevði onki verið hent á økinum enn, og danir høvdu risikerað, at politiskar broytingar – antin í Ríkisfelagsskapinum ella í ES – høvdu latið portnið aftur til føroysku undirgrundina. Nú kunnu danir taka tað róligt: Teir hava fingið fótin fastan í føroysku undirgrundina – og hava meira reelt vald, enn tá teir sjálvir umsótu málsøkið.

Undirgrundin er sostatt eitt skúladømi um, hvussu verulig politisk og búskaparlig áhugamál kunnu brúka Heimastýrslógina júst sum teimum lystir – uttan mun til turra lögfrøði og fólkarrættarlig idealir.

Spurningurin er bara, um tað er nakað nýtt, sum hendi í 1992. Fyri at meta um tað, nýðast vit at hyggja at søguni hjá Heimastýrslógini við realpolitiskum brýlum.

Broytingar uttan semju

Støðan í Føroyum eftir annan heimsbardaga var sum so rættiliga greið. Føroyska samfelagið var longu fyri kríggið farið undir stórbroytingar, bæði vinnuliga, búskaparliga og sosialt. Og eftir 5 ár uttan danska upplægg, var tað eitt greitt ynski hjá nærum øllum leiðandi samfelagsbólum at fremja politiskar broytingar – men ongin ynskti fullkomna loysing. At Sambandsflokkurin mutaði imóti broytingum yvirhøvur, var ivaleyst seinasta sprellið hjá teimum gomlu reiðarunum og handelsmonnum í størri byggunum, sum enn sóu ein fyrimun í at halda status quo og sleppa undan skatti.

Mentunarstríðið, sum hevði myndað føroyskan politisk siðan tjóðskaparørsluna, var formliga liðugt: Føroyskt mál hevði fingið innivist í skúla og kirkju og flaggið var víðurkent. Eftir stóð eitt politiskt stríð um at skipa eitt samfelag, ið kundi skapa grundarlagið undir eini nútímans føroyskari mentan. Men her var als ongin semja millum politisku flokkarnar og áhugabólkarnar í Føroyum.

Støðan í Danmark var eisini rættiliga greið: Danir vildu framvegis varðveita síni gomlu hjáland og ikki spæla sær av við ráðvænismøguleikar og stórpólitiskar fyrirmunir í tí gamla ríkinum. Trupulleikin var bert, at hjálandapolitikur var fyri stórbroytingum, og um danir ikki ansaðu sær, kundu teir vænta sær forðing frá tí altjóða felagsskapinum (Fólkasambandið og seinni ST), ið hevði tikið seg upp í kjalarvørrinum á heimsbardaganum. Teir vóru tiskil eisini tilreiðar at gera broytingar.

Hetta var støðan, tá ið samráðingarnar byrjaðu í Keypmannahavn í 1946 millum føroysku sendinevndina og dansku stjórnina um framtíðarviðurskifti millum Føroyar og Danmark.

Hvør fekk í veruleikanum valdið á ráðvænum í undirgrundini, tá føroyingar yvirtóku málsøkið?

Seráhugamálini

Uppleggið hjá dønnum var heilt greitt. Teir vildu geva føroyingum mentunarlaga víðurkenning og geva føroyingum størri statsstuðul, men annars skuldu politisku viðurskiftini verða óbroytt frá amtsstíðini. Danir høvdu – tá sum nú – onga veruliga fatan av teimum politisku stríðsspurningunum í Føroyum. Dansk forsetisráðharrin, Knud Christensen, gjørdist tí eisini rættiliga bilsin, tá hann møtti eini føroyskari sendinevnd, ið als ikki var samd um nakað krav. Hann hevði trúð, at tað var nóg mikið at geva føroyingum loyvi at brúka síni mentunarlaga symbolir: Málið, flaggið og føroyskar pengaseðlar – í góðum samsvári við tann »humana« hjálandapolitikin hjá dønnum.

Umboðini fyri teir føroysku flokkarnar í samráðingunum, vóru ikki komin at tosa um mál og mentan, men høvdu hvør síni boð uppá, hvussu eitt nútímans føroyskt samfelag skuldi skipast. Fólkaflokkurin vildi geva einum nýggjum føroyskum vinnulívi frítt ráðarum og figgingarmøguleikar. Javnaðarflokkurin vildi tryggja sosialar skipanir við hjálp frá danskum skattapengum. Og Sambandsflokkurin vildi fyrst og fremst tryggja, at tað gamla vinnulívið ikki misti fótastæði. Eftir heima í Føroyum, sótu umboðini fyri restimar av gamla Sjálvstýrisflokkinum, sum nú einsamallur helt fast um tær romantiskar mentunarlugu frásurnar frá Tjóðskaparørsluni, hóast veruleikin langt síðan hevði yvirháláð teir.

Hvør bardist fyri sínum seráhugamáli, og ongin hevði nakra greiða meining

um statsrættarligar broytingar og grundleggjandi rættindi. Spurningurin um tilknýtið til Danmark varð mettt eftir tí fyrirum, sum hvør flokkur helt seg fáv innanhýsis í Føroyum ev eini nýggjari avtalu.

Neyðsemjan mikla

Tær føroysku ósemjurnar og tey dansku áhugamálini vóru orsøkin til, at fólkavæðan í 1946 varð útskrivað. Danir sóu sær ein fyrimun í teimum føroysku ósemjunum, og vildu hava

spurningin um loysing ruddaðan av vegnum einferð með alla. Teir føroysku flokkarnir sóu eisini fólkavæðuna, sum eitt taktiskt stig á leiðini. Ongin hevði nakað positivt boð uppá, hvat ein loysing kundi bera í sær, og allir væntaðu at samráðingarnar skuldu halda fram, eftir at loysing varð havnað av veljarunum.

Spurningurin er tí, hvør gjørdist skakkari, tá ið tann tepri meirilutin atkvøddi fyri loysing – danir ella føroyingar?

At danir sendu tingið til hús við so fáum mótmælum, sigur nóg mikið um, at føroyskir og danskir politikarar vóru eins glaðir um, at úrslitið var ógildað.

Eg eri sannfærdur um, at tað finst ein avgerandi orsök til, at ein meiriluti hóast alt atkvøddi fyri loysingini. A teimum stóru plássunum høvdu fólk fingið greiðar royndir, ið vísu at tað bar til búskaparliga at loysa frá Danmark. Og húsmøðurnar á bygd gjørdust sannfærdar um, at tað bar til búskaparliga og politiskt at standa á egnum beinum. Tann politiski bólkurin, ið seinni stovnaði Tjóðveldisflokkinn, ferðaðist kring alt landið við veruligum uppskotum, ið góvu loysingini eitt politiskt innihald uttan romantiskt tokutoy ella figgindamyndir av dønnum. Tað var eftir mínum tykki avgerandi fyri úrslitið. Tíverri hevur ongin gjørt tað sama síðan – allarminst Tjóðveldisflokkurin.

Úrslitið gjørdist neyðsemjan um Heimastýrslógina.

Formur uttan innihald

Heimastýrslógin var frá byrjan eitt tómt hylki. Innihaldið skuldi skipast av tí politisku gongdini í Føroy-

um – bert dansk áhugamál ikki vóru gingin ov nær.

So við og við fóru teir føroysku flokkarnir at laga seg til møguleikarnar í tí nýggja skipanini. Samfelagið kundi úthyggjast við danskum statsstuði. Vinnulívið kundi úthyggjast og nýggir marknaðir røkkast. Eitt føroyskt vælferðarsamfelag tók dik á seg.

Fyrst í 70'um stóð greitt, at ein realpolitisk javnvág hevði tikið seg upp millum føroysku flokkarnar, har allir fingið røkt síni áhugamál: Javnaðarflokkurin fekk eina nútímans vælferðarskipan við danskum statsstuði. Afturfyri kundi Fólkaflokkurin brúka ein stóran part av teimum føroysku skattakrónunum til at stuðla privata vinnulívini. Hesum kundi Sambandsflokkurin eisini taka undir við, og hann hevði samstundis varðveitt eitt kanska enn størri tilknýti til danska samfelagið enn í amtsstíðini – við danskari útbúgvingarskipan, danskum loysnum í allari nútímans útbýgging og danskum gjaldoyra. Tjóðveldisflokkurin fekk nakrar heilar og hálfar yvirtøkur, og kundi upp undir val og á landsins merkisdøgum halda fram við nationalromantiskari agitatión.

Og tá samanum kom, vóru tað lokalpolitisk og privatøkonomisk áhugamál í teimum ymsu flokkunum, ið vóru avgerandi fyri tær politisku avgerðirnar.

Heimastýrslógin var so liðilig, at hon loyvdi Føroyingum at víðka fiskimarkið og umsita sítt eigna tilfeingi. Hon loyvdi okkum at siga nei til EEC, at prenta egin frimerki og at spæla altjóða fótból. Og hon loyvdi okkum at fara út at spæla við á altjóða figgjamarknaðinum, uttan at vit merktu nakrar avleiðingar í fyrsta umfari.

Men hon tryggjaði okkum onki, tá á stóð.

Innihald uttan form

So leingi tann búskaparligi vøksturin helt á, setti ongin spurnartekin við nútímans føroyska samfelagið undir Heimastýrslógini.

Tó so. Fleiri dømi vóru um, at Heimastýrslógin var ein frumskógarlóg, tá verulig stríðsmál tóku seg upp. Klaksvíksstríðið vísti, at tað føroyska samfelagið hevði ongar lógarkarnar og ongar umsitingarlugar karnar, ið kundu loysa grundleggjandi ósemjur, og tiansheldur tryggja minnilutabólkun nógur rættindi. Meirilutin av klaksvíkingum vildu hvørki stýrast úr Havn, úr Keypmannahavn, ella av altvaldandi vinnulívsmönnum í bygðini. Úrslitið gjørdist ein vápnaður bardagi, har teir frammanundan sterkastu vunnu tá samanum kom.

Útróðrarverkfallið í 70'um prógvaði tað sama: Tær sterkastu vinnulívskreftirnar vunnu við politiskum vælsignisli. Ongi amboð vóru til at tryggja

Heimastýrslógin hevur verið brúkt til at góðkenna eina meginreglu. Tann sterkasti vinnur tá á stendur

